

TURK XOQONLIGINING HARBİY YURİSHLARI

Esanov Hayitali Jumma o'gli

hayitaliesanov897@gmail.com

Telefon raqam: +998885310140

Boboyev Faxriyor Baxtiyorovich

babaevvv19@gmail.com

+998900080815

Denov Tadbirkorlik va pedagogika intituti talabalari

Annotatsiya: ushbu maqolada Turk xoqonligining tashkil topishi, harbiy san'ati, qo'shin tuzilishi, hukmdorlar tarixi manbalar asosida yoritib berilgan bo'lib hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Turk Xoqonligi (552—747), Urxun-Enasoy bitiktoshlari, Turkshunos olim L.N. Gumilev, Xitoyga 556-557 yillarda, Eron — Vizantiya o'rtasida, Maniakh boshchiligida.

Markaziy Osiyo mintaqasi va unga tutash bir necha o'lkalarni o'z ichiga olgan yirik saltanat (6—8-asrlar). Turk Xoqonligi (552—747) — Turkiylar tomonidan Yevrosiyoda yaratilgan ulkan imperiya. Ularga Ashina urug'i boshchilik qilgan. O'zining eng ravnaq topgan davrida Oxota dengizidan Qrim yarimoroligacha, Sibirdan Hindistongacha bo'lgan yerlarni boshqargan. Turk xoqonligiga doir ma'lumotlar Urxun-Enasoy bitiktoshlari, xitoy yilnomalari, yunon (Vizantiya), arman, suryoniy, so'g'd, arab, fors, tibet, baqtriy manbalarida saqlanib qolgan. Turk, turkiylar-eng yirik etnoslardan birining nomi. Turk so'zi baquvvat, barkamol, odillik kabi ma'nolarini anglatadi....muslima. Oltoy xoqonlik markazi qilib belgilandi Turklarning g'arbga yurishlariga Istami boshchilik qiladi Unga YABG'U XOQON deb unvon beriladi 6-asrning 2 yarmida Turk xoqonligi vujudga kelgunga qadar mintaqada 2 yirik davlat: Eftaliylar va Jujanlar davlati hukm surardi. Turk xoqonligining asoschilari bo'lmish turkiy Ashina qabilasi esa bu paytda Oltoy tog'larining janubiy. yon bag'irlarida istiqomat qilar va Jujanlar davlatiga tobe edi.

Jujanlar qo'l ostidagi ashina turklari kuchayib 545 yilda . tele qabilalarini, 551 yil. esa jujanlarni yengadilar. Shu tariqa og'aini Bumin va Istami 552 y. Turk xoqonligiga asos soladilar. Bumin o'zini xoqon deb e'lon qiladi (qarang Bumin xoqon, Istami xoqon). 555 yilga kelib, Markaziy Osiyoning shim.sharqidagi qabilalar, Uzok, Sharqdagi kidan (qoraxitoy), tatabi, shivey kabi manchjur va

mo'g'ul qabilalari, Yenisey bo'yidagi turkiy qabilalar ham Turk xoqonligi qo'shinlari tomonidan tobe etilib, 555 yildayoq Sharqiy Turkistonning katta qismi Turk xoqonligi ko'l ostiga o'tadi. Turk xoqoni Mug'on (553-572) Xitoyga 556-557 yillarda yurishlar qilib, bu yerdagi G'arbiy Vey (Toba) sulolasi o'rnini egallagan Shim. Shim. Si (550—577) va Chjou (577—581) sulolalarini o'z ta'sir doirasiga oladi. Eftaliylarga Naxshab sh. (hozirgi Qarshi sh. yaqinidagi Yerqo'rg'on xarobasi) atrofida og'ir zarba beradi. Turk xoqonligi eftaliylarga qarashli Choch, Farg'ona, Ustrushona, Samarkand, Xorazm, Buxoro, Kesh va Nasafni qo'lga kiritgan bir paytda xoqonlikning eftaliylarga qarshi ittifoqchisi Sosoniylar Eroni hukmdori Xusrav I Anushirvon esa Eftaliylar tarkibida bo'lgan Toxariston, Kobuliston, Zobuliston (Shim. Afg'oniston) viloyatlarini egallaydi. Sosoniylar bilan bevosita qo'shni bo'lib qolgan xoqonlikning Eronga yuborilgan elchilarining o'ldirilishi va sug'diy Maniakh boshchiligida ipak tijoratini yo'lga qo'yish maqsadida yo'llangan elchilarga Eron shohining qo'pol munosabatda bo'lishi, hatto ular keltirgan ipak matolarni yoqishga buyurishi Turk xoqonligi va Sosoniylar o'rtasidagi ittifoqqa raxna soladi. Turk xoqonligi Eron bilan orani uzib, Vizantiya imperiyasiga yaqinlashish, u bilan savdosotiq, asosan, ipak tijoratini rivojlantirish uchun unga 567 y. mazkur Maniakh boshchiligida elchilik hay'atini yuboradi. Shu paytdan boshlab ikki davlat o'rtasida ittifoq vujudga keladi. Eron — Vizantiya o'rtasida 571 yil. jang boshlangach, g'arbga yurishni davom ettirayotgan Istami shu yili Shim. Kavkazdagi Kuban daryosi havzasi va Ozarbayjonni qo'lga kiritadi. Boshqa tarafdin esa 567 yildanoq Sosoniylarga qarshi Amudaryo yo'nalishi bo'ylab yurish uyushtira boshlagan Istami bu jabhada katta muvaffaqiyatlar qozonib, Toxaristonni olgach, Turk xoqonligining jan.g'arbiy chegarasi Amudaryo bo'lib qoladi. 6-asrning so'nggi choragida Kobuliston (Kobul), Zobuliston va Xurosonning katta kismi xoqonlik tarkibiga o'tadi. 72-581 yillarda Turk xoqonligini Taspar xoqon boshqardi. 576 yilda Turk xoqonligi bilan Vizantiya orasida ixtilof paydo bo'ladi va xoqonlik shu yili Qrimdagi Bospor (Kerch)ni bosib oladi va 581 yilda Xersonesni qamal qiladi. Sharqiy Yevropada xoqonlik hududi bu paytga kelib Qora dengiz sohillari, sharqda Koreya bo'g'ozini, shimolida Ural tog'lari, Yenisey va Baykalbo'yi, janubida Afg'oniston va Shimoliy Hindiston hududdarini o'z ichiga olar edi. Turk xoqonligi tarixi bilan mashhur tarixchi va arxeolog olimlar shug'ullangan (Aleksandr Bernshtam, Lev Gumilyov, Sergey Klyashtorniy, Dmitriy Savinov, Leonid Kyzlasov, Igor Kyzlasov, Olga Smirnova, Larisa Baratova, Nasimxon Rahmon, Shamsiddin Kamoliddinov). VI asr o'rtalariga kelib, Markaziy Osiyoda Ashina qabilasi hukmdori Bumin yabg'uning ta'siri kuchayib, o'zini "el-xoqon" deb e'lon

qilishi bilan yangi davlat Turk xoqonligi tashkil topadi. Turk xoqonligining chegaralari sharqda Koreya bo'g'ozidan g'arbda to SHimoliy Qora dengiz bo'ylarigacha, shimoliy Ural tog'larigacha, Enisey va Baykal bo'yidan janubga tomon Afg'oniston va shimoliy Hindistongacha bo'lgan xududlarni egallashga muvaffaq bo'ladi. Turk xoqonligi tez orada dunyoning yirik imperiyalaridan biriga aylanishga muvaffaq bo'ladi. Albatta bunday yirik davlatga aylanish uchun xoqonlikning harbiy qo'shini ancha ilg'orlab ketganligidir.

Turkshunos olim L.N. Gumilev takidlaganidek, "Turkutlar (qadimgi turklar) ning erishgan g'alabalari tufayli dunyoning yarmiga egalik qilishlari tasodif emas edi. Ishonch bilan aytish mumkinki, ular umumko'chmanchilik darajasidan ancha yuqori bo'lgan qo'shin va boshqaruv tizimini yaratdilar hamda shunga yarasha g'alabalarga sazovor bo'lishdi". O'z davrida turklar temir qazib olishni yaxshi bilgan. Ular temirdan qurol-yarog' ishlab chiqarishda xususan mustahkam sovutlar, harbiy anjomlar, turli xil harbiy qurol yarog'lar yasashgan. Buning natijasida harbiy taktikalarning rivojlanganligini, shuning uchun katta janglarda ham ko'plab g'alabalarga erishganliklarini bilish mumkin. Turk xoqonligi o'zbek dalavlatчилиги tarixining muhim bosqichlaridan biri bo'lib, uning tarixiga bag'ishlangan ko'plab tarixiy voqealar, jangu-jadallar haqida ko'plab qiziqarli ma'lumotlarini o'rganish imkonini beradi. Qo'shin tuzulishi. Bu davrga oid yozma manbalardagi ma'lumotlar va qadimgi jangchilar tasvirlangan qoyatosh rasmlaridan ma'lum bo'lishicha, qo'shin ikki turda qurollanganligini bilish mumkin.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, Turk xoqonligi eng buyik imperiyalardan biri bo'lgan hamda doimiy janglar olib borilgan, o'rta osiyo balki g'arbda ham harbiy yurishlar olib borgan davlatlardan bittasi ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gumilev L. N., Drevniye tyurki, 1967;
2. Nasimxon Rahmon, Turk xoqonligi, T., 1993;
3. Ko'chanov Ye. I., Kochevie gosudarstva ot gunnov do manchjurov, M., 1997;
4. Asadov F. M., Arabskiye istochniki o tyurkax v rannem srednevekovye, Baku, 1993;
5. Shoniyozov K., O'zbek xalqining shakllanish jarayoni, T., 2001.
6. G'aybullaboboyorov. O'zME, Toshkent, 2000-2005.